

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, старшого викладача кафедри права Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, судді Львівського окружного адміністративного суду

Гулика Андрія Григоровича

на дисертаційну роботу **Шаповала Миколи Михайловича**
«Підготовче провадження в цивільному судочинстві України»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 08 – Право

за спеціальністю 081 – Право

Актуальність теми дисертаційної роботи. З моменту появи окремих розрізнених відомостей щодо судової діяльності, а згодом виникнення науки цивільного процесуального права як єдиної системи знань про цивільне судочинство, можна виділити такі напрями дослідницького пошуку та наукової проблематики, які за своїм значенням і характером належать до фундаментальних для предмета, що вивчається.

Одним із напрямів пізнання, без перебільшення, є проблема підготовки цивільних справ до судового розгляду. Звернення до питань належного здійснення підготовчих дій судом та учасниками судового процесу – це не лише можливість всебічного осмислення результатів останньої кодифікації вітчизняного цивільного процесуального законодавства та новітніх прикладів національного правозастосування та правотлумачення. Хоча, й це, не менш важливо для сучасного етапу розвитку цивілістичної доктрини та формування усталеної судової практики.

Дослідження підготовчого провадження – це, передусім, шлях до оцінки багатой спадщини цивілістичної процесуальної думки та законодавства.

Вивчення проблеми підготовки цивільних справ до судового розгляду в широкому історичному контексті відкриває перед дослідником цілісну картину епохальних судових реформ, результатом яких стало прийняття Статутів цивільного судочинства 1864 та 1895 років. Різниця поглядів представників ліберальної та соціальної концепцій цивільного процесу зумовили тоді значні відмінності у підходах до правової регламентації підготовчого провадження. Вивчення переваг та недоліків запропонованих моделей (конструкцій) підготовки, минулого досвіду у всьому його різноманітті допомагає сьогодні уникнути будь-яких помилок, сприяє уявленню щодо логіки та періодів становлення правового явища протягом тривалого часу.

Крім того, дослідницький інтерес до цієї теми – це й можливість глибокого аналізу передумов появи та особливостей функціонування на ниві вітчизняного правознавства стадії підготовки цивільних справ до судового розгляду. Отримавши в результаті кодифікації радянського законодавства середини ХХ століття свій нормативний вираз, ця стадія привернула увагу плеяди вчених-процесуалістів, наукові праці яких уособлювали новий виток осмислення сутності і значення підготовки, типології цивільного процесу цього періоду. Це вкрай важливо, незважаючи на відомі застереження, для забезпечення наступності наукового знання про цивільне судочинство України.

Зрештою, вивчення підготовчого провадження необхідне для удосконалення форм цивільної процесуальної діяльності, а в ширшому значенні – для адаптації національного цивільного процесу до європейських стандартів (цінностей) правосуддя у цивільних справах. Зростаюче значення ранніх стадій судового процесу в аспекті досягнення доступності судового захисту та справедливості судового розгляду – відмінна риса цивільного процесуального законодавства провідних країн світу. Дотримання загальноєвропейських тенденцій розвитку – одне із першочергових завдань

вітчизняного законодавця і особливо в умовах агресії з боку РФ та небувалої мужньої боротьби всього українського народу за свою незалежність.

Ці обставини багато в чому визначають авторську солідарність з М. М. Шаповалом, котрий обрав метою свого наукового дослідження вирішення найскладніших теоретико-прикладних проблем підготовчого провадження у цивільному судочинстві.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснювалося в рамках науково-дослідницької роботи кафедри правосуддя юридичного факультету Сумського національного аграрного університету.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні положення, висновки та рекомендації, які сформульовані в дисертаційному дослідженні та належним чином апробовані на сторінках фахових юридичних видань, відображають особистий внесок автора в розвиток доктрини підготовки цивільних справ до судового розгляду та характеризуються необхідними елементами наукової новизни. У такому випадку, на нашу думку, для об'єктивної та всебічної оцінки представленого дослідження варто зупинитися на наступних положеннях наукової новизни.

Зокрема, автором визначено, що етапи формування процедур підготовки цивільної справи до судового розгляду на ниві вітчизняного правознавства необхідно розглядати в контексті становлення і періодизації європейської правової традиції цивільного процесу і характерними для неї уявленнями про належну підготовчу судову діяльність, які знайшли своє відображення в Статутах Великого князівства Литовського, Статуті цивільного судочинства Російської імперії і Австрійському Статуті цивільного судочинства.

Встановлено, що нормативне регулювання стадій цивільного процесу та практика здійснення цивільних процесуальних дій протягом радянського періоду розвитку Української держави свідчить про цілеспрямоване зменшення значення підготовки справи до судового розгляду, зумовленому надлишковою процесуальною активністю суду, помилковим пошуком

об'єктивної істини у справі, а також обмеженні диспозитивних правомочностей сторін.

У роботі обґрунтовано, що перша систематизація наукових знань про підготовчі судові дії хронологічно збіглася з проведенням законодавчої роботи з удосконалення структури цивільного процесу в середині XIX століття. Доктринальне осмислення тоді торкнулося питань сутності і значення підготовки справи до судового розгляду, її місця в системі цивільного процесу, особливостей підготовки різних категорій цивільних справ.

М. М. Шаповал аргументує, що завдання підготовчого провадження як конкретні напрями діяльності необхідно аналізувати в аспекті оптимізації та підвищення ефективності судового розгляду спірних справ, а саме: виявлення всього належного складу учасників судового процесу, досягнення примирення між сторонами, здійснення судом і учасниками судового процесу своїх процесуальних обов'язків у сфері пізнання і доказування, загальної організації судового процесу.

Дисертант обґрунтовує, що примирна функція цивільного судочинства належним чином не кореспондується із законодавчою моделлю правового регулювання підготовчого провадження, в якому поряд із класичними процедурами підготовки справи повинні бути надані широкі можливості щодо врегулювання спору та доводить, що законодавець чітко не розмежовує диспозитивні й змагальні правомочності сторін, не виокремлює як самостійні повноваження суду, пов'язані з керівництвом процесом. Без правильного розуміння меж функціональних принципів цивільного судочинства неможливе вирішення проблеми ефективної концентрації доказового матеріалу.

Автор формулює положення про те, що законодавець всіляко намагається стимулювати сторони до належного виконання покладених на них цивільних процесуальних обов'язків, в умовах важливості добросовісного ведення процесу і формування необхідного доказового матеріалу. У цьому випадку завдання законодавця – знайти баланс між заходами примусу і

свободою в здійсненні доказової діяльності учасників судового процесу. Власне, це баланс між інтересами правосуддя, правопорядку і приватними інтересами учасників судового процесу.

М. М. Шаповал виходить з того, що практика вітчизняного правознавства та законотворчості свідчить лише про початок осмислення та реалізації учасниками судового процесу всіх переваг здійснення процедури примирення сторін. Причини такого становища криються як у соціокультурному і правовому рівні громадян, так і в особливостях правової системи, що не сприяє функціонуванню досудових форм вирішення конфліктів, і передусім, медіації. Законодавець, очевидно, бачить вагомі відмінності і тим самим протиставляє посередницьку діяльність медіаторів і процесуальну діяльність судді з урегулювання спору.

Дослідник доводить, що питання ініціювання і строків залучення третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, а також процедурний характер їхньої участі в судовому процесі необхідно доктринально інтерпретувати в контексті створення умов, що дозволяють в підготовчому провадженні виявити всіх осіб, права та обов'язки яких можуть бути порушені майбутнім судовим рішенням.

Ми виділили лише деякі, з нашого погляду, основні положення дисертаційного дослідження, які мають значення для подальшого розвитку теорії та практики підготовчого провадження. Утім, елементи наукової новизни характерні й для інших теоретичних висновків, пропозицій і рекомендацій, які знайшли відбиття у дисертації. Зокрема, йдеться про аналіз та критичну оцінку нових для вітчизняного цивільного судочинства судових процедур – урегулювання спору за участю судді, обміну змагальними документами та розкриття доказів тощо.

Наукове та практичне значення отриманих результатів визначається актуальністю вибраної теми.

Викладені теоретичні положення, висновки, пропозиції і рекомендації можуть бути використані:

у науково-дослідницькій сфері – для подальших досліджень актуальних проблем науки цивільного процесуального права, а також для продовження наукової розробки теорії підготовчого провадження;

у законопроектній роботі – при внесенні змін і доповнень у Цивільний процесуальний кодекс України;

у правозастосувальній практиці – для використання судом при трактуванні цивільних процесуальних норм;

у навчальному процесі – у ході викладання навчальної дисципліни «Цивільний процес».

Повнота викладення матеріалу дисертації у наукових публікаціях. Основні результати дослідження відображено у 6 наукових статтях і 3 тезах доповідей автора на наукових і науково-практичних конференціях, що підтверджує достатній рівень апробації дисертації.

Ступінь обґрунтованості наукових положень обумовлюється насамперед використанням належних методологічних підстав вивчення підготовчого провадження у цивільному процесі. Це дало змогу визначити структуру дисертаційного дослідження з позицій, що найбільше відповідають авторському баченню поставлених проблем.

Так, основоположним загальнонауковим прийомом дослідження став метод діалектики, який дозволив визначити сутність цивільної процесуальної діяльності суду та учасників судового процесу щодо підготовки справи до судового розгляду.

Метод системного аналізу сприяв виявленню оптимальної структури підготовчого провадження, обґрунтуванню необхідних цивільних процесуальних дій.

Діяльнісний підхід дав можливість дослідити специфіку класичного поділу цивільного судочинства на стадії або правозастосовні цикли, зокрема підготовчого провадження, систематизувати здійснювані цивільні процесуальні дії, проаналізувати ефективність цивільних процесуальних норм.

Методологічною основою роботи стали також загальноправові способи і прийоми. До них належать формально-логічний метод, застосування якого сприяло з'ясуванню змісту використовуваного поняттєво-категоріального апарату дослідження; історико-правовий аналіз був потрібний для розуміння етапів становлення цивільного судочинства й наявності в ньому підготовчих стадій, особливостей правової думки й законодавства різних епох; порівняльно-правовий метод сприяв аналізу закордонного законодавства в частині виявлення основних засад нормативного регулювання цивільних процесуальних дій.

Спеціальним методом дослідження підготовчого провадження став метод узагальнення судової практики, що дозволив виявити недоліки правового регулювання та правозастосування, сформулювати належну правову доктрину підготовки цивільних справ до судового розгляду.

Структура та зміст дисертації, її завершеність й відповідність встановленим вимогам щодо оформлення.

Структурно дисертація відображає новий авторський погляд на сутність та основні проблеми підготовки цивільних справ до судового розгляду. Вона складається з анотацій, вступу, трьох розділів, що об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатку.

У першому розділі дисертації автор окреслює загальні теоретико-методологічні підходи до вивчення підготовчого провадження у цивільному судочинстві. Зокрема, дисертант визначає сучасний стан наукової розробленості проблеми підготовчого провадження в контексті становлення предмета цивільної процесуальної науки і наукових підсумків досліджень у сфері цивільного процесу, виокремлює основні теоретико-методологічні способи, прийоми і підходи до вивчення проблематики підготовчого провадження в цивільному судочинстві, з урахуванням авторського предмета дослідження узагальнює історичний досвід розвитку процедур підготовки справи до судового розгляду, простежує за безперервною еволюцією моделей підготовчого провадження.

У другому розділі дослідження автор виділяє концептуальні, на його думку, проблеми доктрини підготовчого провадження й аналізує теоретичні погляди та законодавчі підходи до розуміння мети та завдань підготовчого провадження в цивільному судочинстві.

Третій розділ присвячений теорії та практиці здійснення підготовчого провадження у цивільному судочинстві. Дослідник виявляє проблемні питання врегулювання спору за участю судді в цивільному процесі, а також інших примирних процедур в аспекті можливої моделі їх реалізації в підготовчому провадженні, визначає сучасні науково-практичні підходи щодо формування належного складу учасників судового процесу як одного з основоположних напрямів підготовки справи до судового розгляду, обґрунтовує систему процесуальних дій, спрямованих на зосередження доказового матеріалу в цивільній справі в річищі підвищення ефективності підготовчого провадження, формулює пропозиції та рекомендації щодо удосконалення цивільного процесуального законодавства і практики його застосування.

Зміст дисертації свідчить про досягнення автором мети дослідження та виконання поставлених завдань. Він відображає актуальність обраної проблематики, наукову новизну теоретичних гіпотез і положень, що висуваються, обґрунтованість пропозицій і рекомендацій.

Дисертаційна робота Шаповала Миколи Михайловича «Підготовче провадження в цивільному судочинстві України» є комплексною, завершеною, самостійною науковою працею, що містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, а саме: розробку нових теоретичних положень як концептуальних засад функціонування підготовчого провадження, обумовленої особливостями національного розвитку цивільного судочинства, метою та завданнями цього етапу судової діяльності, а також необхідністю вирішення основних проблем правозастосування. Ознайомлення з дисертацією М. М. Шаповала свідчить про набуття ним теоретичних знань,

умінь, навичок та інших компетентностей достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних наукових проблем у сфері правознавства, оволодіння сучасною методологією наукової діяльності, що сприяло проведенню наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Оформлення дисертації відповідає вимогам МОН України. Дисертація виконана українською мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий. Порушень академічної доброчесності офіційним опонентом не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Враховуючи новітні підходи до моделі нормативної регламентації підготовчих дій та підготовчого провадження, які отримали своє обґрунтування в рамках цього дисертаційного дослідження, вважаємо за необхідне детальніше зупинитися на тих конкретних результатах наукового пошуку, які видаються нам певною мірою спірними або дискусійними.

Перше, на що хотілося б звернути увагу. Це структура та логіка авторського дослідження та викладу матеріалу, яка зумовила звернення до тих чи інших проблемних питань підготовчого провадження. Дисертант аналізує наукову спадщину з цієї проблематики, визначає періоди розвитку цивільного процесуального законодавства, розглядає методологічні засади вивчення проблеми. Це – важлива частина наукового дослідження. Але залишилися поза теоретичним обґрунтуванням питання правової природи підготовчого провадження, його місця у структурі цивільної процесуальної діяльності, специфіки підготовки в різних видах цивільного судочинства. Вважаємо, що ці питання мають загальне методологічне значення для вивчення проблеми та збагатили б дисертацію.

Другий момент, на який варто звернути увагу. Мета та завдання підготовчого провадження. Дисертаційне дослідження цих питань має прикладний характер. Проте виявлення всіх елементів мети підготовчого провадження можливо призвело б автора до дефініції поняття, що

розглядається, а також до вирішення дискусійних питань класифікації завдань цього етапу судової діяльності.

Наступне питання щодо співвідношення примирних процедур і медіації та авторської позиції стосовно можливого переліку процедур урегулювання спору, їх місця в структурі цивільної процесуальної діяльності. Вітчизняний законодавець, як відомо, пішов шляхом закріплення тільки однієї примирної процедури – врегулювання спору за участю судді. Але чи є така форма врегулювання спору єдиною можливою, у якій разом зі сторонами виступає і посередник, сприяючи пошуку оптимального варіанту вирішення спірної ситуації?

І, наостанок, питання щодо виконання процесуальних обов'язків та заходів їх забезпечення. По суті, це проблема цивільної процесуальної відповідальності. Хотілося б почути думку дисертанта щодо регламентації цього правового інституту в Цивільний процесуальний кодекс України в контексті підвищення ефективності підготовчого провадження.

Але зазначимо, що висловлені зауваження обумовлені виключно новизною запропонованих підходів до проблеми підготовки цивільних справ до судового розгляду і не можуть вплинути на позитивну оцінку всього дисертаційного дослідження.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Шаповала Миколи Михайловича «Підготовче провадження в цивільному судочинстві України», подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 – Право за спеціальністю 081 – Право, за змістом, обсягом, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням та оформленням відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» та Постанові Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора

філософії» із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 341 від 21.03.2022 року.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук,
старший викладач кафедри права
Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С. З. Гжицького,
суддя Львівського окружного
адміністративного суду

07 лютого 2023 року

А. Г. Гулик

Засвідчую справжність підпису
Голова Львівського окружного
адміністративного суду

А. З. Ланкевич